

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.33>**PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY SZKOLENIA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH****Olena Ivanova**

*asystent Katedry Filozofii, Nauk Społeczno-Humanistycznych
i Wychowania Fizycznego Chmielnickiego Uniwersytetu Zarządzania i Prawa
imienia Leonida Yuzkova (Chmielnicki, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-0682-5607
ivanovahuup@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł koncentruje się na cechach szkolenia psychologicznego pracowników socjalnych. Zidentyfikowano problemy związku specjalnej wiedzy psychologicznej w działaniach pracownika socjalnego. Zwrócono uwagę na znaczenie ukierunkowania procesu kształtowania gotowości przyszłego pracownika socjalnego do aktywności zawodowej na specjalnych cechach i cechach osobowości, które stanowią podstawę sukcesu w wykonywaniu obowiązków zawodowych. Rozważano interpretację pojęcia „gotowość pracowników socjalnych do aktywności zawodowej”. Ustalono, że głównym kryterium gotowości jest kompetencja zawodowa specjalisty. Przedstawiono i scharakteryzowano podstawowe wymagania dotyczące przyszłego pracownika socjalnego. Uwarunkowano etap realizacji modelu przygotowania zawodowego studentów wyższych uczelni do pracy socjalnej. Wskazano, że przeprowadzono badanie psychologiczne z wykorzystaniem metody obserwacji w celu oceny psychologicznych aspektów szkolenia pracowników socjalnych. Udział wzięli studenci drugiego roku grupy „Pomoc społeczna”. Wyniki obserwacji wykazały niski poziom psychologicznego przygotowania uczniów do pracy socjalnej, ponieważ respondenci wykazywali niestabilność emocjonalną, wysoki poziom lęku, fragmentaryczną świadomość dotyczącą obszarów i form pracy socjalnej.

Słowa kluczowe: gotowość, działalność zawodowa, pomoc społeczna, model szkolenia zawodowego, praca socjalna.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS**Olena Ivanova**

*Assistant of the Department of Philosophy,
Social and Humanitarian Sciences and Physical Education,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
(Khmelnytskyi, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0682-5607
ivanovahuup@gmail.com*

Abstract. Attention is focused on the peculiarities of psychological training of social workers. The problems of interrelation of special psychological knowledge in the activity of a social worker have been revealed. The importance of orienting the process of forming the readiness of the future social worker for professional activity on the special qualities and traits of the individual, which form the basis of the success of the performance of professional duties, is indicated. It is noted that a psychological study using the observation method was conducted to assess the psychological aspects of the training of social workers. Second-year students of the “Social Support” group took part in the research. According to the results of the observation, a low level of psychological preparation of students for social work was revealed, as the respondents demonstrated emotional instability, a high level of anxiety, and a fragmented awareness of the spheres and forms of social work.

Key words: readiness, professional activity, social support, professional training model, social work.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**Олена Іванова**

*асистент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова (Хмельницький, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-0682-5607
ivanovahuup@gmail.com*

Анотація. Акцентовано увагу на особливостях психологічної підготовки соціальних працівників. Виявлено проблеми взаємозв'язку спеціальних психологічних знань у діяльності соціального працівника. Зазначено важливість орієнтації процесу формування готовності майбутнього соціального працівника до професійної діяльності на особливих якостях і рисах особистості, які складають основу успіху виконання професійних обов'язків. Розглянуто трактування поняття «готовність соціальних працівників до професійної діяльності». Визначено, що головним критерієм готовності є професійна компетентність фахівця. Представлено та охарактеризовано основні вимоги до майбутнього соціального працівника. Обумовлено етапність реалізації моделі професійної підготовки

студентів вищих закладів освіти до соціальної роботи. Зазначено, що для оцінки психологічних аспектів підготовки соціальних працівників було проведено психологічне дослідження з використанням методу спостереження. Участь прийняли студенти другого курсу групи «Соціальне забезпечення». За результатами спостереження було виявлено низький рівень психологічної підготовки студентів до соціальної роботи, оскільки респонденти продемонстрували емоційну нестабільність, високий рівень тривожності, фрагментарну усвідомленість щодо сфер і форм соціальної роботи.

Ключові слова: готовність, професійна діяльність, соціальний супровід, модель професійної підготовки, соціальна робота.

Вступ. Актуальність проблеми дослідження визначається необхідністю теоретичного узагальнення проблем психологічної підготовки соціальних працівників, потреби практики щодо використання спеціальних психологічних знань, необхідність систематизації наявного досвіду застосування досягнень психологічної науки. Вивчення проблеми взаємозв'язку спеціальних психологічних знань у діяльності соціального працівника, закономірності та особливості залучення зазначених знань на різних етапах професійної діяльності, потребує дослідження проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи, здатних надавати психолого-соціальну допомогу різним категоріям громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Обрана проблематика має значне представлення в наукових дослідженнях. При написанні статті були використані здобутки таких вчених, як: Т. Голубенко, О. Карпенко, А. Лігоцький, С. Максименко, Т. Надвигина, Я. Співак, Л. Співак, М. Томчук, Л. Хоменко-Семенова, Н. Чепелева. Проте сучасні соціальні тенденції потребують оновлення психологічного компоненту фахової підготовки, а, отже, проведення досліджень з їх врахуванням.

Мета дослідження – проаналізувати та визначити психологічні аспекти підготовки соціальних працівників. Для досягнення поставленої мети доцільно виконати такі завдання: сформулювати цілісне уявлення про особливості підготовки соціальних працівників; здійснити оцінку психологічних аспектів підготовки соціальних працівників.

Матеріал і методи досліджень. Для оцінки психологічних аспектів підготовки соціальних працівників було проведено психологічне дослідження з використанням методу спостереження – 21 студент другого курсу групи «Соціальне забезпечення» прийняли участь.

З метою створення максимально наближених умов до професійної діяльності було розроблено комплекс рольових ігор, в основу яких покладено різномірну взаємодію з різними суб'єктами соціальної роботи для вирішення найбільш поширених ситуацій:

1. Знайомство та налагодження контакту з новим клієнтом.
2. Обговорення якісних показників наданої соціальної послуги.
3. Ознайомлення клієнта з алгоритмом надання соціальних послуг.
4. Причини виникнення конфліктних ситуацій.

5. Шляхи вирішення конфліктних ситуацій (з прийомними батьками, з вимушено переміщеними особами, з людьми похилого віку).

Спочатку викладач спільно з кількома студентами відпрацьовували визначені ситуації для загального розуміння вимог. У подальшому порядку студенти розподілялись на підгрупи з трьох осіб (соціальний працівник, клієнт, спостерігач). В ході заняття вони змінювали свої ролі, щоб мати в повній мірі уявлення про різні аспекти ситуації, сильні та слабкі сторони учасників взаємодії, окреслити власні зони професійного зростання.

Результати та їх обговорення. Під час формування готовності майбутнього соціального працівника до професійної діяльності надзвичайно важливо акцентувати увагу на особливих якостях і рисах особистості, які складають основу успіху виконання професійних обов'язків. Зокрема, доцільно приділити значну увагу окремим особливостям готовності, які окреслилися в розумінні її як цілісного стану, що забезпечує професійну спрямованість та обґрунтовує необхідність виконання професійних завдань. З точки зору О. Г. Карпенка, готовність соціальних працівників до професійної діяльності полягає в системі компонентів, якостей особистості майбутнього фахівця-професіонала, які забезпечують виконання ним функцій, адекватних потребам певної професійної діяльності. Домінуючим фактором готовності є професійна компетентність фахівця [Карпенко, 2008: 21].

Основою готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності є інтегративне особистісне утворення, яке характеризується мотиваційно-ціннісною спрямованістю на здійснення системи суспільної діяльності, а також професійно спрямованими знаннями, уміннями та навичками, якостями особистості, спрямованими на ефективну реалізацію професійної діяльності.

Серед основних вимог до майбутнього соціального працівника можна відзначити наступні: наявність професійного такту, відкритість, чуйність, дотримання професійної таємниці, делікатність у всіх питаннях, що стосуються інтимної сторони життя людини, вміння викликати симпатію та довіру в інших; емоційна стійкість, готовність до психічних перевантажень, універсальність в оцінці проблеми, відсутність невротичних відхилень у власній оцінці та діях, незважаючи на можливі невдачі (недовіра, образа, неприйняття тощо), сумлінність при виконанні своїх професійних обов'язків; збереження терпіння, доброзичливості та чуйності; уміння приймати рішення в несподіваних, екстремальних ситуаціях, чітко формулювати свої рішення, викладати їх грамотно й доступно, критично оцінювати свою діяльність, уникати зарозумілості; готовність ділитися своїми знаннями, досвідом з колегами, молодими спеціалістами, популяризувати свою професію, підтримувати високі стандарти своєї поведінки тощо (Надвигина, 2017: 131–137.).

Модель професійної підготовки студентів ВЗО до соціальної роботи має кілька етапів:

- перший – орієнтовний (приспосувальний), коли майбутній фахівець знайомиться з соціальною обумовленістю, функціями, місцем і етикою діяльності соціального працівника;
- другий – засвоєння теоретичних знань, необхідно для соціального працівника широкого профілю: соціологічних, психолого-педагогічних, соціокультурних;
- третій етап – майстерність практичні навички, необхідні соціальному працівнику, зокрема, уміння спілкування, організація соціальної взаємодії та самодопомоги, впливу з метою реабілітації або корекції поведінки клієнта тощо.

Основний шлях формування готовності соціального працівника до професійної діяльності – це професійне виховання та включення в суспільно-професійну діяльність.

При цьому центральною ідеєю професійної підготовки студентів до соціальної роботи є їх комплексний розвиток як суб'єктів навчально-професійної діяльності та соціально-професійної комунікативної діяльності протягом усього періоду навчання у ВЗО (Карпенко).

Більшість вчених стверджує, що в процесі трудової діяльності проявляються як стійкі особистісні властивості людини (переконавання, погляди, риси характеру тощо), так і пов'язані з трудовим процесом ситуативні психічні стани (спостережливість, зібраність, задоволеність тощо) (Томчук, 2003).

При розгляді психологічних аспектів підготовки соціальних працівників доцільно розглядати готовність як сукупність здібностей, що включають якості та властивості особистості, особистий стан, стійку властивість особистості (Хоменко-Семенова, 2013: 125–128); внутрішньо особистісне утворення зі складною структурою (риса і якості характеру, особливості розвитку професійно важливих пізнавальних процесів (уваги, сприйняття, мислення, пам'яті та ін.) і психічний стан особистості (позитивне ставлення до професії, мотиваційне ставлення та ін.); прояви темпераменту; спрямованість когнітивного компонента на певну сферу діяльності (Чепелева, 1992: 111–112); цілеспрямований прояв особистості (погляди, переконавання, знання, звички, уміння, установки, мотиви, вольові та інтелектуальні якості, почуття, установки); важлива умова цілеспрямованої ефективної діяльності, її стабільність і регламентованість, що дає можливість успішно виконувати професійні обов'язки, правильно застосовуючи попередній досвід, знання, особистісні якості та пристосовуючись до виконання певних дій у разі виникнення непередбачених перешкод.

Водночас формування готовності відбувається в процесі морально-психологічної, професійної підготовки і є результатом всебічного особистісного розвитку особистості з урахуванням вимог, зумовлених специфікою професії (Максименко, 1994: 68–72).

Запорукою професійної впевненості соціального працівника є практичний досвід, теоретичні знання, широкий інформаційний світогляд, особисті моральні якості та репутація, накопичені за період професійної підготовки, службової практики та самовдосконалення. Системне, діалектичне мислення, багатоаспектне бачення соціальної проблеми, а не окремих її складових, є одним із головних завдань соціальних працівників. Поєднання всіх окремих компонентів соціальної проблеми, засноване на принципі діалектичної єдності, допоможе соціальному працівнику знайти оптимальні раціональні шляхи і методи її вирішення (Співак, 2021: 105–111).

Аналіз психологічної літератури з проблеми використання спеціальних психологічних знань в діяльності соціального працівника, обґрунтувати стверджувати, що для працівників соціальних служб не є важливими лише наявність наукових знань соціального циклу і спеціальних дисциплін, а й знання і застосування законів психології. Це пов'язано, перш за все, з тим, що діяльність соціального працівника, як правило, проходить у несприятливих умовах для суб'єкта конфліктного спілкування з людьми – об'єктами їхньої уваги.

Тільки за допомогою психологічної науки можна розробити заходи нейтралізації дії негативних факторів, зниження ризику помилки в оцінці фактів соціальними працівниками. Треба також вміти правильно й адекватно застосовувати методи психологічного впливу оцінки отриманих результатів (Лігоцький, 2019: 64–67).

Застосування спеціальних психологічних знань у практиці соціального працівника є своєрідним проявом використання психології в конкретній сфері професійної діяльності. Теоретичною основою використання спеціально-психологічних знань у діяльності соціального працівника є загальна психологія. Спеціальні психологічні знання в діяльності соціального працівника можна застосовувати на всіх етапах.

Перелік можливостей залучення спеціальних психологічних знань для вирішення діяльнісних завдань соціального працівника не може бути вичерпним. З одного боку, триває об'єктивний процес інтеграції диференціації наук, з іншого – потреби практики на різних етапах роботи є передумовою виникнення і розвитку нових видів та інших форм спеціального застосування психологічних знань соціального працівника.

Основним критерієм класифікації спеціальних психологічних знань може бути об'єкт і предмет фундаментальної науки, а допоміжним – мета, яку ставлять соціальні працівники перед об'єктом послуг, залучаючи його до взаємодії. Тобто перший критерій має об'єктивний характер (пов'язаний з частиною об'єктивної дійсності, яка досліджується конкретно наукою), другий – суб'єктивний (пов'язаний з волевиявленням спеціаліста). При цьому під спеціальними знаннями розуміють професійні знання, якими володіють фахівці в різних сферах теоретичної та практичної діяльності. Використання ними психологічних методів, прийомів та засобів професійного спілкування завжди визначалися особистістю професіонала, його досвідом.

Під час спостереження за роботою в групах був здійснений акцент на аналізі таких психологічних проявів готовності студентів, як: психологічна готовність до майбутньої роботи, усвідомлення мотивації виконання професійних обов'язків, особливості емоційного стану студентів, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, усвідомленість щодо специфіки соціальної роботи.

Результати спостереження за визначеними критеріями представлено на рис. 1–3.

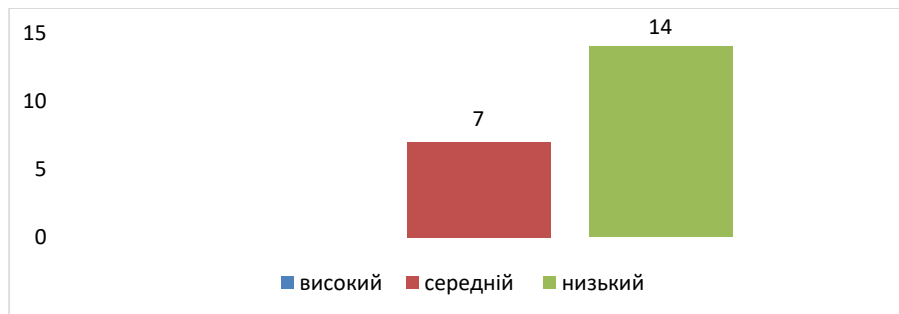

Рис. 1. Розподіл рівнів психологічної готовності до майбутньої роботи

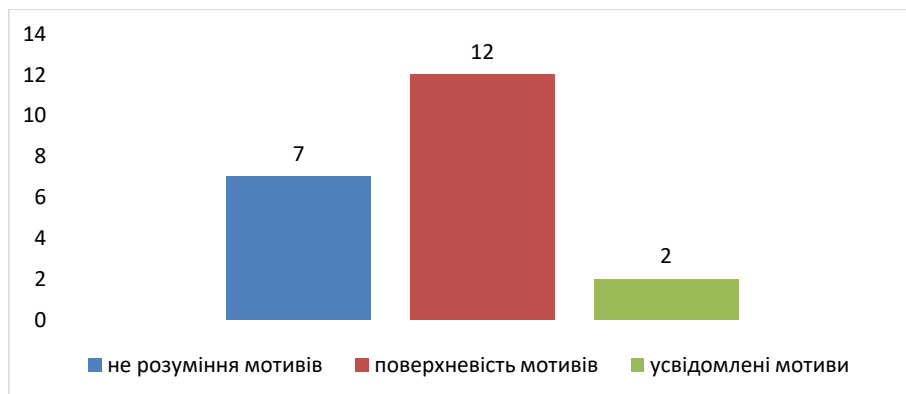

Рис. 2. Оцінка мотивації виконання професійних обов'язків

Рис. 3. Оцінка емоційного стану студентів

Виявлений рівень психологічної підготовки студентів до соціальної роботи на 2 курсі є низьким, що проявляється в недостатній психологічній готовності до майбутньої роботи, поверховість мотивів або їх відсутність взагалі, емоційна нестійкість, високий рівень тривожності, пов'язаної з виконанням професійних обов'язків, низька, фрагментарна усвідомленість щодо сфер і форм соціальної роботи, що свідчить про потребу в організації цілеспрямованої роботи в напрямку розвитку психологічної готовності майбутніх соціальних працівників, посилення підготовки до майбутньої професійної діяльності соціальних працівників (Голубенко, 2012: 164–168).

Висновки. Отже, особистість соціального працівника визначає стан соціальної сфери держави, результати якого безпосередньо залежать від професійної підготовки, широкого кругозору, рівня культури та громадянської позиції, соціального розвитку суспільства. На основі критерію оцінкою випускника вищого закладу освіти є компетентність, при цьому формується визначальний фактор успішності його професійної діяльності, цілісності його особистості, духовного багатства, морально-естетичного іміджу. При цьому варто відзначити, що студентам не вистачає саме спеціальних психологічних знань щодо розуміння умов і сенсу діяльності в соціальній сфері. Це вимагає забезпечення високого рівня соціальних заходів, їх об'єктивності щодо конкретної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Голубенко Т. О. Складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. С. 164–168.
2. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2008. 46 с.
3. Карпенко О. Г. Теоретико-методологічні підходи професійної готовності фахівців до соціальної роботи. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/3930>
4. Лігоцький А. Особливості психологічної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 1 (10). С. 64–67.
5. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа*. 1994. № 3–4. С. 68–72.
6. Надвинична Т. Підготовка ефективного соціального працівника сьогодні: виклики та реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 131–137.
7. Співак Я., Співак Л. Сучасні проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 34 (20). С. 105–111.
8. Томчук М. І. Психологічна готовність особистості до правоохоронної діяльності. Хмельницький : НВП «Єврика», 2003. 197 с.
9. Хоменко-Семенова Л. О. Професійний портрет соціального працівника сучасного типу. *Вісник національного авіаційного університету : зб. наук. пр. Педагогіка. Психологія*. Київ : НАУ, 2013. № 1 (4). С. 125–128.
10. Чепелева Н. В. Проблемы личностной подготовки психологов-практиков в условиях вуза. *Сборник материалов международной конференции «Актуальные проблемы психологической службы: теория и практика»*. Том 2. Одеса, 1992. С. 111–112.

References:

1. Holubenko, T. O. (2012). Skladovi hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z liudmy pokhyloho viku [Components of the readiness of future social workers for patronage work with the elderly]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Ser.: Psykholoho-pedahohichni nauky*. Vol. 5. Pp. 164–168. [in Ukrainian]
2. Karpenko, O. H. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Professional training of future social workers in the conditions of university education] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk. Kyiv. 46 p. [in Ukrainian]
3. Karpenko, O. H. Teoretyko-metodolohichni pidkhody profesiinoï hotovnosti fakhivtsiv do sotsialnoi roboty [Theoretical and methodological approaches to the professional readiness of specialists for social work]. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/3930> [in Ukrainian]
4. Lihotskyi, A. (2019). Osoblyvosti psykhologichnoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoï diialnosti [Peculiarities of psychological preparation of future social workers for professional activity]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Vol. 1 (10). Pp. 64–67. [in Ukrainian]
5. Maksymenko, S. D. (1994). Fakhivtsia potribno modeliuvaty. Naukovi osnovy hotovnosti vypusknika pedvuzu do pedahohichnoi diialnosti [Fakhivets needs to be modeled. Scientific basis of readiness of a graduate of a pedagogical university for pedagogical activity] *Ridna shkola*. Vol. 3–4. Pp. 68–72. [in Ukrainian]
6. Nadvynychna, T. (2017). Pidhotovka efektyvnoho sotsialnoho pratsivnyka sohodni: vyklyky ta realii [Training of an effective social worker today: challenges and realities]. *Aktualni problemy pravoznavstva*. Vol. 2. Pp. 131–137. [in Ukrainian]
7. Spivak, Ya., Spivak, L. (2021). Suchasni problemy pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoï diialnosti. [Modern problems of training future social workers for professional activities]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. Vol. 34 (20). Pp. 105–111. [in Ukrainian]
8. Tomchuk, M. I. (2003). Psykhologichna hotovnist osobystosti do pravookhoronnoi diialnosti [Psychological readiness of an individual for law enforcement activities]. Khmelnytskyi : NVP “Evryka”. 197 p. [in Ukrainian]
9. Khomenko-Semenova, L. O. (2013). Profesiinyi portret sotsialnoho pratsivnyka suchasnoho typu [Professional portrait of a social worker of the modern type]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu : zb. nauk. pr. Pedahohika. Psykholohiia*. Kyiv : NAU. Vol. 1 (4). Pp. 125–128. [in Ukrainian]
10. Chepeleva, N. V. (1992). Problemi lychnostnoi podhotovky psykhologov-praktykov v uslovyakh vuza [Problems of personal training of practicing psychologists in the conditions of a university]. *Sbornyk materyalov mezhdunarodnoi konferentsyyi “Aktualnie problemy psykhologicheskoi sluzhbi: teoriya y praktyka”*. Tom 2. Odesa. Pp. 111–112. [in Russian]